

УДК 334.73(477):929ЖУК“193”

Іван ПАТЕР

КООПЕРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ АНДРІЯ ЖУКА У 1930-х РОКАХ

Проаналізовано кооперативну діяльність відомого українського громадсько-політичного діяча Андрія Жука. Розглянуто його працю у Ревізійному союзі українських кооперативів (РСУК), популяризацію кооперативного руху на сторінках тогочасних видань.

Ключові слова: Андрій Жук, кооперація, РСУК.

Всебічне вивчення персоналій видатних громадсько-політичних діячів, чії імена в умовах панування комуністичної системи в Україні не тільки не досліджено, але й були викреслені з української історії, залишається важливим завданням сучасної історичної науки. Серед них – незаслужено забутий у період радянського минулого український кооперативний діяч Андрій Жук.

Громадсько-політичну роботу А. Жука в контексті українських національно-визвольних змагань висвітлювали у своїх працях вітчизняні (М. Возняк, В. Сімович, В. Дорошенко, М. Лозинський, С. Адамович, І. Гирич, Л. Качмар, І. Патер, І. Срібняк, Ю. Лавров та ін.) та зарубіжні (Т. Ісламов, А. Айрапетов, М. Клопова та ін.) історики.

Кооперативна праця А. Жука розкрита в роботах І. Витановича, С. Гелея, В. Василенка та ін., однак вимагає детального вивчення його доробку у цій ділянці. Тому на основі узагальнення здобутків історіографії та нових архівних матеріалів, у статті здійснено спробу дослідити постать А. Жука, як одного з творців і теоретиків української кооперативної системи, його практичну діяльність для реалізації досягнень світових кооперативних інституцій на українських землях.

Праця А. Жука тісно пов'язана з Революційною Українською партією (РУП) та Українською соціал-демократичною робітничою партією (УСДРП). Він був одним із засновників Союзу визволення України, членом Президії СВУ та Загальної Української Ради (ЗУР), перебував на дипломатичній службі за часів Гетьманату і Директорії, працював в уряді ЗУНР.

Після невдачі українських національно-визвольних змагань, А. Жук перебував у Відні. У 1924 р. він мав намір виїхати в Україну. Проте, ніби передчуваючи їх трагічну долю, не здійснив свого задуму і залишився у Відні, де продовжив працювати у Комітеті оборони західноукраїнських земель (КОЗУЗ), надалі займався журналістською діяльністю, був співробітником різних галицьких часописів (кореспондентом “Діла” у Відні), дописував до української преси у США, надсилав статті до друкованих органів РСУК у Львові. Однак найплідніше він

співпрацював із друкованим органом уряду ЗУНР – “Українським прапором”, в якому у низці статей розвивав ідею протистояння польському державному впливу в Західній Україні, пропагував необхідність об’єднання в одну автономну одиницю всіх українських земель у Польщі, одночасно популяризуючи ідею федералізації з радянською Україною.

16 жовтня 1929 р. А. Жук звернувся до керівництва РСУК (І. Филипчика, К. Левицького) з проханням надати йому постійне місце праці у цій громадській інституції, на що отримав згоду¹. Польська влада всіляко відмовляла А. Жукові у видачі візи до краю, однак, з допомогою друзів йому вдалося добитися дозволу на виїзд до Галичини. До того ж додавалося скрутне фінансове становище одного із засновників СВУ, через що він просив дирекцію РСУК видати кошти для його переїзду у край².

Після повернення до Львова влітку 1930 р. А. Жук розпочав працю у РСУК – провідній установі організаційно-ідейного об’єднання західноукраїнських кооперативів у Галичині. У 1930 р. він із шістьма помічниками, серед яких було декілька наддніпрянців, за словами І. Витановича “стає до передвоєнного верстату своєї праці”³, а саме – очолює Бюро (у звітах – “відділ”) кооперативної статистики (один із підрозділів Організаційного відділу РСУК). Крім організаційного, до складу цієї інституції входили також фінансово-адміністративний і ревізійний відділи.

Робота статистичного відділу, до якого належав А. Жук, визначалася низкою законодавчих актів, а також інструкціями громадсько-правових органів – Кооперативної Ради, воєводських управлінь, Хліборобських і Торговельно-Промислових Палат, до яких РСУК подавав річні і кварталні звіти, додаткові інформації про стан і діяльність кооперативів, об’єднаних в товариство та інші статистичні відомості. Матеріали відповідали вимогам офіційних державних чинників – за адміністративним порядком (за повітами та воєводствами), а також та за офіційною типологією (класифікацією). Тому, як зазначав А. Жук, така форма не завжди відповідала бажанню керівництва української кооперації служити виключно організаційним справам.

Для власного вжитку статистичний відділ групував відомості за двома напрямками (організаційні сектори й об’єднання), а також упорядковував їх на базі власної районізації української кооперативної мережі. Для керівництва РСУК, органів українських кооперативних видавництв статистичний відділ доповнював звичайні підсумки балансів кооперативів додатковими даними, щоб виявити повнішу картину розвитку всієї організації. Порівнювалися дані про досягнення та недоліки з попереднім періодом, зіставлялися відомості окремих округів, типів кооперативів, зокрема ділянки їх діяльності, рух членів, їх соціальний склад, поступ у кооперуванні місцевостей та ін.⁴. Зазначимо, що РСУК постійно і якнайтісніше співпрацював з іншим українськими центрами – Центросоюзом, Центробанком, Маслосоюзом, Народною Торгівлею, відбуваючи систематично спільні засідання з їхніми представниками.

¹ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАЛ України). – Ф. 309. – Колекція № 9. – Спр. 75100. – Кадр 217.

² Там само. – Кадр 218.

³ *Витанович І.* Андрій Жук (Льченко). Кооператор-громадянин / І. Витанович. – Львів, 1938. – С. 15.

⁴ *Витанович І.* Історія українського кооперативного руху / І. Витанович. – Нью-Йорк, 1964. – С. 341–342.

А. Жук, відзначаючи збільшення числа кооперативних організацій на українських землях у Польщі, підкреслював, що об'єднання в кооперативи було “овіяне кооперативним духом і кооперативною ідеєю”, змагало не тільки до економічного визволення народних мас і примноження їхнього матеріального добробуту, але передусім “піднесення культурного рівня широких мас українського населення”⁵. На його думку, кооперація повинна прагнути до вищого ступеня соціального розвитку, “не зв'язувати вільної творчої людини, добровільно об'єднаної в кооперативну громаду, зате виховувати в неї свідомість громадської відповідальності”⁶.

Керуючи статистичним відділом РСУК, А. Жук отримав змогу частіше виступати на сторінках преси в організаційних та ідеологічних справах українського кооперативного руху, а також різноманітних заходах, які організовували культурно-просвітні та політичні організації. Зокрема на початку 1931 р. на дискусійному вечорі товариства Союзу українських приватних урядовців (Супруга) один із засновників СВУ наголосив, що передвоєнний і повоєнний універсалізм української кооперації походив від її економічного примітивізму, а також диктувався практичним оглядом – існувала необхідність у заповненні пустки українського національного економічного життя. Він зауважив, що у цей період ще не було відомо, які сторони економічного життя можна охопити кооперативами – це мала показати практика. “Так появився перед війною, не тільки статутний, але і практичний універсалізм наших кооператив”, – підсумовував відомий політик⁷.

А. Жук переконався, що недолік української низової кооперації не в її універсальності, а виключно у методах праці, адже, наприклад, торгівельна діяльність таких організацій, як Центросоюз і Народна торгівля, практично ідентична. З цих причин, перший, на його думку, мав би спеціалізуватися виключно на “рільничій торгівлі” (постачання і збут сільськогосподарських продуктів), а Народна Торгівля – постачати споживчі товари для всієї кооперації⁸.

Він також доволі скептично оцінював результати українського кооперативного доробку, застерігав кооператорів від невиправданого оптимізму. Зокрема, відзначав, що торги української низової господарсько-споживчої спілки склали у 1929 р. тільки 65 млн злотих. “Щоб мати виразне уявлення про наші досягнення на торгівельному полі, – наголошував А. Жук, – вистарчить поставити поруч кількадесят польсько-жидівських магазинів на вул. Легіонів і вул. Академічній у Львові і 2500 українських кооперативних склепиків на всьому просторі українських земель під Польщею!”⁹.

Зважаючи на те, що в організаційній і торгівельній діяльності керівництво об'єднань зверталося до статистики і на її підставі укладалися подальші плани, А. Жук опублікував серію розвідок, серед яких на особливу увагу заслуговують: “Населення на українських землях в Польщі після переписів 1921 і 1931 рр.”¹⁰, “Національний склад і територіальне розміщення кредитових кооператив у

⁵ ЦДІАЛ України. – Ф. 309. – Колекція № 9. – Спр. 75100. – Кадр 252.

⁶ Там само.

⁷ Промова А. Жука (РСУК) // Кооперативна Республіка. – 1931. – Ч. 7–8. – С. 277.

⁸ Там само. – С. 279.

⁹ Там само. – С. 277.

¹⁰ Там само. – 1933. – Ч. 1. – С. 9–13.

Польщі”¹¹ “Національний склад і поділ на типи кооператив на території, заселеній українцями в Польщі”¹², “Територіальне розміщення кооператив в РСУК після стану на 1. 1. 1932 р.”¹³, “Відтята частина від цілості”¹⁴ та ін.

В згаданих публікаціях він підкреслював, що в основі будь-якої громадської діяльності лежать господарські та культурні інтереси населення. Однак з обуренням зазначав, що територіальний поділ Польської держави на воєводства і повіти, проведений на основі колонізаторської політики без дотримання етнографічних меж, продуманий з метою “затерти ті межі, а до повітів і воєводств з непольською більшістю долучено стільки території з польським населенням, скільки потрібно для наміреного зменшення проценту непольської людності в даній адміністративній одиниці”¹⁵.

А. Жук встановив, що у 1931 р. “українська національна територія” в Польщі охоплювала 139 347 км², з населенням 9 651 832 осіб, в т. ч. українців 6 167 769 осіб (греко-католиків і православних). Українські кооперативи, об’єднанні в РСУК, існували у 80 повітах, окрім Красно (Львівське), Костантинів і Білгорай (Люблінське), Лунинець і Столин (Поліське), Більськ (Білостоцьке воєводство). Поза межами т. зв. «української національної території» у пограничних повітах з переважною більшістю польського населення існувало 13 кооператив у повітах Ланьцут (6), Пшеворськ (1) і Стрижів (4) Замостя (1) і Любартів (1) Люблінського воєводства. На кінець 1931 р., згідно з підрахунками А. Жука, до РСУК входило 3 200 українських кооперативів¹⁶.

Польська влада, реалізуючи свою колонізаційну політику на українських землях, прагнула будь-яким способом надати їм польського характеру. У 1934 р. був ухвалений новий кооперативний закон, згідно з яким Міністр скарбу (фінансів) мав право визначати кількість організацій і обсяг діяльності ревізійних союзів та приналежності до них кооперативів. Він же надавав право державній адміністрації регулювати районізацію союзних кооперативних об’єднань, підривати і нівелювати їх національний принцип, замінюючи його виключно територіальним. На місці існуючих національних об’єднань мали постати регіональні та загальнодержавні, в яких забезпечувався вплив і верховенство “державної нації”¹⁷. Відповідно до розпорядження Міністра скарбу від 9 листопада 1934 р., від РСУК було вилучено 118 кооператив – 115 на північно-західних українських землях і 3 – у Краківському воєводстві¹⁸.

На початку 1935 р. під українськими організаційними та ідейними впливами залишилися виключно кооперативи у трьох галицьких воєводствах: Львівському, Станіславівському і Тернопільському. А. Жук відзначав, що Кооперативна Рада і Головний статистичний уряд у Польщі значну кількість українських кооперативів у трьох східногалицьких воєводствах, які були об’єднані в польських союзах, визнавали тільки польськими. Тому, підкреслював він, “національний склад кооператив після національності союзів вже зовсім не відповідатиме дійсності”¹⁹.

¹¹ Промова А. Жука (РСУК) // Кооперативна Республіка. – 1934. – Ч. 5. – С. 186–189.

¹² Там само. – 1935. – Ч. 11. – С. 325–329.

¹³ Господарсько-Кооперативний Часопис. – 1933. – Ч. 24. – С. 5–6.

¹⁴ Там само. – 1935. – Ч. 3. – С. 5–8.

¹⁵ Кооперативна Республіка. – 1933. – Ч. 1. – С. 9.

¹⁶ Там само. – Ч. 24. – С. 5.

¹⁷ *Витанович І.* Історія українського кооперативного руху... – С. 368.

¹⁸ Кооперативна Республіка. – 1935. – Ч. 3. – С. 5.

¹⁹ Там само. – Ч. 11. – С. 327.

Зазначимо, що, крім статей на кооперативну і загальну суспільну тематику, наукову вартість мали праці А. Жука з історії української кооперації та розвитку української кооперативної думки. Варто відзначити статті: “З історії ревізійного союзу українських кооператив”²⁰, “До ювілею Ревізійного союзу українських кооператив у Львові”²¹, “Тридцять літ українського молочарства”²², “Пам’яті Фрідріха Райфайзена”²³ та ін.

У статті “70-літній ювілей української кооперації” А. Жук наголошував: “Який би не був кінець перших кооперативних організацій як в Галичині, так і на Великій Україні, від них починається історія української кооперації, історія того суспільно-економічного руху, на який ми покладаємо так багато надій, що він є і буде дуже важною формою організації широких народних мас, матеріальною підставою для їх культурного розвою і національного визволення”²⁴.

Надзвичайно важливою в історії української економічної думки стала стаття А. Жука “Іван Франко про кооперацію”. Автор акцентував на тому, що хоча й письменник не займався кооперацією практично, але як публіцист відгукувався на всі справи і потреби народного життя, через що в історії кооперативної думки йому належить “поважне місце”. Один із засновників СВУ зазначав, що в публікаціях І. Франко розглядав всі форми економічної організації, проте пропагував здебільшого виробничу хліборобську кооперацію – “фільваркову господарку на селянських ґрунтах”²⁵. Проаналізувавши статті І. Франка “Спілки рільничі” та “Що таке громада і чим би вона повинна бути”, А. Жук підкреслював: “Взагалі, І. Франко стояв на становищі, що поправа життя селянства немислима без радикальної переміни цілого аграрного устрою, а ця переміна мусіла б піти вказаною ним дорогою – лучення селянських парцель у фільварки”²⁶.

Він зазначав, що засновані М. Левитським на Великій Україні хліборобські артілі (свого роду фільваркове господарство) через 2–3 роки розпадалися. Хоча об’єднання декількох чи кільканадцяти дрібних селянських господарств для його учасників, безсумнівно, було корисним, проте важким для тривалого та постійного існування. Однією з причин такої короткотривалої діяльності цих артілей А. Жук вважав природжену схильність селян до індивідуального ведення господарства. Тому в Галичині навіть не робилися спроби створення “фільваркових господарств”. “Пропаганда І. Франка в цьому напрямі не дала ніяких практичних результатів”, – резюмував він²⁷.

Громадський діяч відзначав, що кооперативне господарювання у рільництві та промислі повинно бути “вінцем кооперативної системи народного господарства, а ніколи зав’язком, початком”. На його думку, шлях до кооперативної продукції лежить через: 1) кооперативну організацію споживання й кредиту; 2) кооперативне обслуговування індивідуального господарства; 3) кооперативний досвід широких

²⁰ Господарсько-Кооперативний Часопис. – 1934. – Ч. 1–2. – С. 5–8.

²¹ Кооперативна Республіка. – 1934. – Ч. 1. – С. 29–33.

²² Господарсько-Кооперативний Часопис. – 1934. – Ч. 39. – С. 2–3.

²³ Там само. – 1938. – Ч. 11. – С. 1–4.

²⁴ Там само. – Ч. 1–2. – С. 8–10.

²⁵ Жук А. Іван Франко про кооперацію / А. Жук // Господарсько-Кооперативний Часопис. – 1933. – Ч. 22. – С. 5.

²⁶ Там само. – С. 6.

²⁷ Там само.

народних мас. Тільки після цього створяться передумови для “фільваркової господарки” на селянських землях там, де це буде доцільним.

А. Жук застерігав від порівнянь “фільваркового господарства” із т. зв. колективізацією сільського господарства на Україні. Перше – це добровільне об’єднання дрібних виробників в більші господарські об’єднання для збільшення продуктивності праці та добробуту об’єднаних, зі збереженням їх приватної власності на землю. “Більшовицька фільваркова господарка, – зазначав він, – заведена шляхом державного примусу, відібравши в селян землю і засоби хліборобської продукції, повернувши їх в пролетарів, що працюють на підприємця – державу, котрий їх немилосердно визискує, марнує їх працю, а вони живуть в страшні нужді, босі, голі, голодні...”²⁸.

Значну увагу РСУК приділяв культурно-просвітній діяльності, через що одним із завдань союзних кооперативів А. Жук вважав “піднесення культурного рівня своїх членів, поширення кооперативних ідей, приєднання до кооператив нових членів”. Для реалізації цих задумів, на думку А. Жука, об’єднання повинні засновувати читальні, бібліотеки, влаштовувати лекції, спеціальні курси з кооперації та сільського господарства, вистави, концерти, “прогульки, фестони, всякого роду товариські забави й залучати своїх членів до заняття спортом”²⁹.

Важливу заповуку українських кооперативних організацій у культурно-освітній сфері стало налагодження співпраці з іншими національними громадськими товариствами, насамперед “Просвітою”, “Сільським господарем”, “Рідною школою”, “Союзом українок” та ін. Адже їхні завдання в розв’язанні національно-культурних проблем у багатьох аспектах збігалися з тими, що стояли перед кооперацією.

А. Жук, проаналізувавши просвітню діяльність кооперативів, зазначав, що на практиці їх робота тісно перепліталася із місцевими організаціями “Просвіти” та “Сільського господаря”. Відомий громадсько-політичний діяч наголошував, що співпраця місцевих організацій двох краєвих товариств (читальні й гуртків) з кооперативами проводиться у взаєморозумінні в культурній та економічній сферах³⁰.

Важливим напрямом діяльності А. Жук вважав налагодження кооперативної освіти серед українського населення. При РСУК діяли кооперативні курси для заочного навчання (керівник К. Коберський). У програмі: 1) курси книговедення для різних видів кооперативів; 2) курси для кооперативних крамарів, справників та інших членів управи, для Надзірних рад і контрольних комісій; 3) загальний курс кооперативного освідомлення для членів і прихильників кооперації. У 1938 р. їх відвідували 342 особи, з яких 170 цього ж року закінчили навчання³¹.

Для поглиблення кооперативної ідеї серед місцевих провідників кооперативного руху РСУК проводив влітку у гірських місцевостях 3–4 тижневі т. зв. “вакаційні курси”, на яких викладали Ю. Павликовський, О. Луцький, К. Коберський, А. Жук, І. Витанович, члени дирекції кооперативних централей. Лекції присвячувалися кооперативній теорії й історії. Зокрема А. Жук розповідав слухачам про “Початки кооперативного руху в Галичині” та “Роль кооперації в розбудові національного

²⁸ Жук А. Іван Франко про кооперацію / А. Жук // Господарсько-Кооперативний Часопис. – 1933. – Ч. 22. – С. 6.

²⁹ Жук А. Культурно-просвітня діяльність наших кооперативів / А. Жук // Господарсько-Кооперативний Часопис. – 1938. – № 17–18. – С. 8.

³⁰ Там само. – С. 8–9.

³¹ Витанович І. Історія українського кооперативного руху... – С. 463–464.

господарства”. Пересічно кожен курс відвідували 50–60 постійних учасників³². Під час “прогульок” вони нерідко відвідували стрілецькі могили на горі Маківці³³. Курси відбувалися влітку в Косові (1935), Ямному (1936, 1939), Гребеніві (1937), Ворохті (1938). Такі заходи привертали пильну увагу польських адміністративних властей, про що свідчило звернення Міністерства внутрішніх справ до Станиславівського воєводства з “проханням суворо проконтролювати й надіслати інформацію про їх проходження у Ворохті”³⁴.

Крім РСУК, А. Жук був активним учасником Товариства українських кооператорів (ТУК). На установчих зборах товариства 13 червня 1936 р. у Львові головою організації обрано Ю. Павловського, секретарем – А. Жука. Завдання ТУК полягало у “нав’язуванні товариського контакту між прихильниками великої спілчанської ідеї, плеканні кооперативного духа і освідомлювання нашої програми праці”³⁵. Його члени, серед яких низка відомих теоретиків і практиків української кооперації, організували наукові конференції, кооперативні свята, вели енергійну лекційну пропаганду³⁶.

Звітуючи про роботу Товариства на загальних зборах 9 липня 1937 р., А. Жук відзначив, що організація нараховувала 286 осіб, а за звітний період проведено два кооперативні свята у формі академій (присвячені видатним економістам – Шарлю і Федору Щербині) та два раути (корпоративні вечірки), на яких виголошено сім доповідей. Прибутки із раутів використано на добродійність – у 1936 р. школі Кружка “Рідної Школи” надано 150 злотих, а в 1937 р. на впорядкування стрілецьких могил на Маківці перераховано 105 злотих. Також проведено шість лекцій на економічні та кооперативні теми для членів кооперативів³⁷.

Просвітницька діяльність товариства продовжилася і в наступні роки. Зокрема тільки упродовж січня–лютого 1939 р. відомими українськими кооператорами були прочитані лекції “Про стан української кооперації в Польщі і 1937–1938 рр.” (О. Луцький), “Про вишкіл і дошкіл кооперативних працівників” (К. Коберський), “Про значення жінки в кооперативному русі” (І. Гладка), “Про споживчу кооперацію” (З. Петрів), “Кость Левицький – заслужений кооперативний діяч” (І. Витанович). А. Жук виступив з лекцією “Гринько Галаган – піонер кредитної кооперації на Україні”³⁸, у якій із сумом констатував незнання українською громадськістю визначних людей “недавнього минулого”, які зробили вагомий внесок у розвиток українського культурного й економічного життя, “бо робили вони своє тихо, без розголосу, не ганяючись за популярністю при житті”³⁹. Один із засновників СВУ наголосив, що Г. Галаган був винятковою людиною, покровителем українського культурного руху 50–80-х років XIX ст., відомим філантропом, організатором

³² *Витанович І.* Історія українського кооперативного руху... – С. 463–464.

³³ Звідолення діяльності Ревізійного Союзу Українських Кооператив за час від 1 січня до 31 грудня 1937 // *Господарсько-Кооперативний Часопис.* – 1938. – Ч. 22–23. – С. 13.

³⁴ *Драгомирецька Л.* Економічно-просвітницька діяльність українських кооперативних організацій у Західній Україні (1920–1939 рр.) / Л. Драгомирецька // *Галичина.* – 2010. – № 17. – С. 162.

³⁵ Товариство українських кооператорів // *Кооперативна Республіка.* – 1936. – Ч. 6. – С. 242.

³⁶ Там само.

³⁷ *Господарсько-Кооперативний Часопис.* – 1938. – Ч. 31–32. – С. 1.

³⁸ *Павликовський Ю.* Виклади на кооперативні теми / Ю. Павликовський, А. Жук // *Господарсько-Кооперативний Часопис.* – 1930. – Ч. 6. – С. 2.

³⁹ *Господарсько-Кооперативний Часопис.* – 1939. – Ч. 8. – С. 13–14.

кооперативного руху. Також він, за словами А. Жука, як голова Південно-Західного Географічного Товариства, цікавився Галичиною і Закарпаттям⁴⁰.

Однією з форм пропаганди ідеї української кооперації були т. зв. “кооперативні прогульки”, які влаштовувалися спільно з туристично-відпочинковим кооперативом “Троада” у Варшаві. А. Жук повідомляв, що у 1937 р. за посередництвом ТУК за кордон на “прогульки” виїхало 8 осіб, на виставку “Культура села і праця” до Ліскова – 100. У липні–серпні 1938 р. українські кооператори мали відвідати взірцеві спілки і сільські товариства на Познанщині та Помор’ї, а на Поліссі познайомитися з побутом місцевого населення, господарськими відносинами краю й існуючими там кооперативами⁴¹.

А. Жук прагнув оживити і поширити роботу Товариства на провінції, “приєднати до праці в Товаристві студіюючу молодь високих шкіл і нав’язати з нею зв’язок”⁴². Члени Товариства закликали молодь здобувати економічно-кооперативні знання у вишах, або ж принаймні закінчити однорічний курс у “Рідній школі” у Львові, відвідувати заочні курси Господарського наукового технічного інституту в Подєбрадах, а також лекції, організовані РСУК. Кооператори вважали, що українська молодь повинна працювати тільки для своєї нації. “Тому, – читаємо у статті «Молодь і кооперація», – нашій кооперації залежить, щоби її проводах були люди свідомі своїх національних завдань, чесні й моральні, які вміли б високо тримати національний і кооперативний прапор, які працювали б не лише над піднесенням добробуту нашого народу, але також над піднесенням освіти, культури й морально-етичних цінностей. Нашим обов’язком є виховати нове покоління, здібне до життя, свідоме своїх завдань, тверде й незламне характером”⁴³.

Після сумнозвісного рішення Ради послів держав Антанти від 14 березня 1923 р. про передачу Східної Галичини Польщі, багато молоді української інтелігенції з середньою, вищою та спеціальною освітою не змогло працевлаштуватися. Будучи вихідцями переважно з незаможних соціальних верств, ці люди творили, за словами А. Жука, “кадри безробітного пролетаріату”. Тому відомий політик наполягав на тому, щоб молодь “йшла на села для праці в кооперативах, бо це єдине місце, де українцеві можна тепер працювати і на кавалок хліба заробляти”⁴⁴.

А. Жук наголошував, що об’єднання повинні бути зацікавлені у співпраці з молоддю. Більше того, він вважав своїм головним обов’язком виховувати юне покоління, втягнути його в кооперативну роботу, “вкласти в душу велику кооперативну ідею та вказати цю кооперативну зірку, дорога до якої має принести нашій нації добробут і кращу долю”⁴⁵. Один із засновників СВУ був переконаний, що молодь має вчитись на нових педагогічних зразках, на основі взаємної соціально-національно-економічної спільноти. “Тільки поглиблення кооперативного знання вже працюючих в кооперації людей і відповідна кооперативна підготовка нових кооперативних працівників, – наголошував відомий кооператор, – забезпечить правильний розвій

⁴⁰ Господарсько-Кооперативний Часопис. – 1939. – Ч. 8. – С. 13–14.

⁴¹ Жук А. В справі кооперативних прогульок / А. Жук // Господарсько-Кооперативний Часопис. – 1937. – Ч. 10. – С. 5.

⁴² Господарсько-Кооперативний Часопис. – 1938. – Ч. 31–32. – С. 2.

⁴³ Там само.

⁴⁴ Там само. – 1935. – Ч. 11. – С. 6.

⁴⁵ Там само. – Ч. 41. – С. 7.

наших кооператив, збільшить їх обороти і доходи, поширить заробітні можливості української інтелігенції”⁴⁶. А. Жук підкреслював важливе значення шкільних спілок, які дають матеріальні вигоди для учнів і школи, а через кооперативний рух підвищується дух колективізму і товариськість учнів, почуття обов’язку.

А. Жук був постійним дописувачем офіційних органів РСУК – “Господарсько-Кооперативного Часопису” (1922–1939) і “Кооперативної Республіки” (1928–1939). У цих виданнях він друкував статті, присвячені історії кооперативного руху, статистичні відомості, які допомагали краще зрозуміти мету української кооперації й знаходити ефективні шляхи й засоби її досягнення. Крім невеличких розвідок, на сторінках часописів А. Жук публікував також свої окремі праці, серед яких – “Українська кооперація в Галичині” (1934) і злободенна на той час “Кредитова кооперація і організація ощадності” (1935)⁴⁷. Остання видана накладом Товариства “Ощадність” у Львові⁴⁸.

Зауважимо, що питання ощадності, актуалізоване тогочасними українськими кооператорами, актуальне й сьогодні. У відозві Надзірної Ради та управи Товариства “До українського громадянства з нагоди «Свята ощадності»”, наголошено: “Перед нами стоїть недоля десяток тисячі безробітних українців, занепад сільських господарств, розбудова ремесла і рідного промислу! Тому масова ощадність всіх українців є самотнім рятунком для українського народу і тому збирання всіх ощадностей в наших українських установах мусить стати нашим дійсним всенародним кличем! Наш всеукраїнський клич свята Ощадності: господарність і масова ощадність всіх українців, це наш національний капітал і краща будучність! Отсим ділом поборимо лихоліття!”⁴⁹.

Закликав українців до ощадності й А. Жук. Він вважав, що в кожній місцевості “мусить бути передовсім організація для збирання ощадностей, зложена з людей солідних”. У праці “Кредитова кооперація і організація ощадності” він зазначав, що “в ідею дрібної ощадності серед українців вкладається ідея перевиховання народу і його відродження, забезпечення народові як цілості, а кожному його членові зосібна, кращої будучності. Хто не ощаджує, не є добрим українцем, бо не причинюється нічим до відродження нації”. Можна із впевненістю стверджувати, що популяризуючи серед західних українців ідею кредитної кооперації, А. Жук вкладав у неї політичний підтекст – через економічну взаємодопомогу зміцнювати самодостатність української нації⁵⁰.

Отже, після повернення до Львова А. Жук розпочав співпрацю з галицькими і наддніпрянськими громадсько-політичними й кооперативними організаціями. Керуючи статистичним відділом РСУК, він, крім подання офіційної державної статистики, збирав й аналізував показники українських кооператив про економічні можливості, господарсько-культурні потреби населення, необхідні для їх подальшого розвитку. Відомий політик виступав проти колонізаторської політики польської влади на українських землях, яка прагнула в будь-який спосіб спольщити місцеве населення, зупинити розвиток української кооперації та підірвати господарський поступ українців.

⁴⁶ Жук А. Безробітна інтелігенція й кооперація / А. Жук // Господарсько-Кооперативний Часопис. – 1933. – Ч. 36. – С. 10–11.

⁴⁷ Нові дні. – 1960. – Ч. 126. – С. 21.

⁴⁸ Господарсько-Кооперативний Часопис. – 1935. – Ч. 1–2. – С. 19.

⁴⁹ Там само. – Ч. 42. – С. 9.

⁵⁰ Жук А. Кредитова кооперація і організація ощадностей / А. Жук. – Львів, 1934. – С. 57, 61.

А. Жук підтримував хороші відносини із більшістю відомих галицьких громадських політичних діячів, вченими, публіцистами – К. Левицьким, Л. Ганкевичем, Ю. Павликовським, К. Коберським, І. Крип'якевичем, В. Сімовичем, С. Бараном, В. Панейком, В. Мудрим, В. Пачовським, В. Темницьким, В. Старосольським, Д. Левицьким, Є. Храпливим, О. Луцьким, О. Сасвичем, І. Гижею, О. Терлецьким, І. Квасницею, Р. Купчинським, В. Несторовичем та ін.

Про доброзичливе і шанобливе ставлення галичан до А. Жука свідчило вшанування 2 січня 1938 р. його 30-літньої праці як кооператора, громадського діяча і публіциста. Часопис “Діло” у кореспонденції “Вшанування 30-ліття праці ред[актора] Андрія Жука” повідомляв: “В неділю 2 [січня] о 12-й годині зійшлося до «малинової салі» в будинку РСУК чимало членів Товариства [українських кооператорів], службовчиків і службовців львівських кооперативних установ. З'явилися теж як гості представники деяких громадських установ і преси. Ювілейні збори відкрив короткою промовою сенатор О. Луцький. Довгий, але цікавий реферат про життя Ювілята виголосив І. Витанович. З цього реферату довідалися учасники зборів про життєвий шлях Ювілята, повний небуденних переживань і беззупинної праці”⁵¹.

Після реферату з ювілеєм А. Жука привітали представники окремих громадських інституцій: Голова Ради РСУК і ТУК – Ю. Павликовський, дирекція РСУК, дирекція Центробанку, Товариство “Сільський господар”, дирекція “Маслосоюзу”, Управа службовців РСУК, Комісія національної економіки, соціології і статистики НТШ, Науковий інститут в Берліні, Товариство українських письменників і журналістів, Українська парламентна репрезентація, УНДО, Конгресовий комітет “Просвіти”, Вищий музичний інститут ім. М. Лисенка, Союз українських професійних музик, редакція “Діла”, Видавничий концерн “Українська преса”, редакція “Громадського голосу”, Видавничі кооперативи “Самопоміч” і “Хортиця”, Товариство допомоги емігрантам з Великої України, Самопоміч службовців “Народної торгівлі”, Кооператив “Українське народне мистецтво”, “Селянська спілка” в Богородчанах, група ревізорів РСУК з-поза Львова, від редакції “Торгівлі і промислу” – редактор В. Несторович, від УСДП – В. Старосольський, від всієї кооперативної преси – К. Коберський, віце-маршал Польського Сейму – В. Мудрий, колишній голова УНДО – Д. Левицький та ін.⁵²

Напередодні Другої світової війни А. Жук спробував окреслити необхідні заходи для здобуття Україною незалежності. Він наголошував: “Ціллю нашої зовнішньої національної політики повсякчас повинно бути витворювання найкорисніших для нас зовнішніх обставин, наскільки є на це сила й змога та своєчасне використовування корисних для нас зовнішніх обставин, що складаються без нашої участі”⁵³. Відомий у минулому політик у переддень війни, хоч і відійшов від практичної політики, однак задекларував свої германофільські позиції. “Взагалі, причиною упадку української національної державності, – підкреслював він, – уважаю брак взаємного розуміння і взаємного довір'я між українськими політичними чинниками і тими чужими чинниками, що після Берестя почали чинно впливати на хід і зміст українського національно-державного життя”⁵⁴.

⁵¹ Діло. – 1938. – 4 січня.

⁵² Господарсько-Кооперативний Часопис. – 1938. – Ч. 3.

⁵³ Жук А. Чому ми втратили державу? / А. Жук // Новий час. – 1937. – 5 квітня.

⁵⁴ Жук А. Чи могло бути інакше? / А. Жук // Діло. – 1938. – 23 січня.

Пронімецьку орієнтацію батька поділяв також його син Юрій, який все ж таки у листі від 24 квітня 1939 р. (після поразки Карпатської України), застерігав українців від надмірного захоплення німецькими воєнними чинниками. Він, зокрема, писав: “Німцям на руку, коли українці пхаються під їх контроль, щоб усі українські групи тримати при собі і, таким чином, мати чим більше ключів до української справи. Але чи є це в українському інтересі це їм так улекшувати? Політична доля в’яже нас з німцями. Це вірно. Але є різні форми співпраці – поки що вони не виглядають для нас корисно. Бо німцям від усіх інших великих осягнень трохи закрутилось в головах”⁵⁵.

Вибух війни 1 вересня 1939 р. застав А. Жука на відпочинку у селі Дора (поблизу Яремче) на Гуцульщині. Німецькі війська блискавично захопили Польщу, в тому числі й українські землі Надсяння, Лемківщини, Холмщини. У Галичині вони дійшли до околиць Львова і, за словами свідка тих подій Л. Біласа, “українці в більшості з нетерпінням ждали сподіваної поразки польського війська”⁵⁶.

У своїх спогадах “За большевиків 1939 р.” А. Жук зазначав, що українці сподівалися на зайняття німцями Львова і цілої Галичини та північно-західних земель, після чого “можна буде повторити Перше листопада 1918 року”⁵⁷. Однак стрімкий наступ радянської армії і відступ німців з Галичини за Сян збентежив галичан. Такий розвиток подій захопив їх зненацька. Зрозуміло, що ніхто не знав про підписання 23 серпня 1939 р. пакту Молотова-Ріббентропа і таємного протоколу до нього, на основі якого радянська армія зайняла українську етнічну територію, що входила до складу Польської держави. Для західних українців несподівано виникла незрозуміла ситуація. “Вони, правда, мріяли про об’єднання з головним пнем українського народу на сході, – підкреслював А. Жук, – але не в такий спосіб, як воно наступило”. На його думку, таке об’єднання українських земель мала довершити не радянська армія, а німецька, займаючи східноукраїнські землі, що дало б змогу українцям відновити свою національну державність 1917–1918 рр.

Із наближенням радянської армії до Львова почалася масова еміграція українців за Сян, на територію німецької окупації. Найбільше виїжджало людей політично незаангажованих, які відчували острах перед новим режимом, натомість у краї залишилася значна кількість антирадянськи налаштованих громадсько-політичних діячів. Це робили вони, як писав А. Жук, “з почуття обов’язку не кидати рідної землі і рідного народу в найтяжчих обставинах, до останньої можливості стояти на своїх суспільних становищах”⁵⁸. Він також залишився у Львові, хоча й був аж надто скомпрометованим в очах більшовицької влади, незважаючи на заявлене свого часу “радянське фільство”. “Великої трагедії з большевицького об’єднання я не робив, – писав він згодом у спогадах, – бо це було скріплення національних сил на Великій Україні, де ці сили були здештаковані продовж десятка років. Але я помилився”⁵⁹.

Надія значної частини української інтелігенції на мирне співіснування з новою владою скоро була перекреслена. Вже наприкінці вересня – початку жовтня 1939 р. жертвами більшовицького режиму стали лідери УНДО, УСДП, УСРП, колишні послі до польського сейму, сенатори. Серед них – Д. Левицький, К. Левицький, І. Німчук,

⁵⁵ ЦДАЛ України. – Ф. 309. – Колекція 9. – Спр. 75095. – Кадр 307.

⁵⁶ Білас Л. Оглядаючись назад / Л. Білас. – Львів, 2005. – С. 69.

⁵⁷ Жук А. За большевиків 1939 р. / А. Жук // Молода нація. – 2002. – № 3. – С. 219.

⁵⁸ Там само. – С. 220.

⁵⁹ Там само.

В. Целевич, О. Луцький, І. Квасниця, П. Буняк, В. Старосольський, Р. Домбчевський та ін. Після арештів галичан, чимало наддніпрянських політемігрантів виїхало за кордон.

А. Жук залишався працювати в РСУК. Відповідно до завдань нових властей, він складав різноманітні статистичні дані, готував доповіді про чисельний склад польських, єврейських та українських кооперативів, Кооперативів ревізійних союзів, які спочатку планувалося об'єднати в одну централю на чолі з РСУК. Він підготував окрему доповідь про українські кооперативи РСУК до реорганізації у перехідний час. “Але з цих моїх проєктів, – згадував А. Жук, – нічого не вийшло... Наші кооперативи здебільшого ліквідовувалися”⁶⁰. При формуванні нових штатів, діячі опинився “поза дверима РСУК”. У Промисловій кооперації він протримався недовго, а в Центросоюзі йому відмовили у співробітництві. У своїх спогадах А. Жук із сумом згадував: “... тримався на своєму становищі так довго, як довго це було можливим, і «контрабандним» шляхом виїхав за кордон аж тоді, коли мене з певністю ждало арештування і вивезення в глибину Росії, де я загинув би так, як і загинули інші”⁶¹. Тоді ж він з родиною перебирається до вже знайомого йому Відня, де проживав колись упродовж 1914–1930 рр.

В австрійській столиці А. Жук провів останні 28 років свого життя, де продовжував публікувати статті у закордонних виданнях з історії національно-визвольної боротьби українців, листувався з багатьма українськими емігрантськими громадсько-політичними діячами, впорядковував свій архів і бібліотеку, залишивши виразний слід в національно-історичній пам'яті українського народу.

Иван Патер. Кооперативная деятельность Андрея Жука в 1930-е годы

Проаналізовано кооперативну діяльність известного українського общественно-политического деятеля Андрея Жука. Рассмотрено его деятельность в Ревизионном союзе украинских кооперативов (РСУК), популяризацию кооперативного движения на страницах тогдашних изданий.

Ключевые слова: Андрей Жук, кооперация, РСУК.

Ivan Pater. Co-operative activities of Andriy Zhuk in the 1930s

The article analyses co-operative activities of a well-known Ukrainian activist and politician Andriy Zhuk. In particular, it focuses on his work in the Audit Union of Ukrainian Co-operatives (Reviziyni soiuz ukrainskykh kooperatyv, or RSUK), which was the major umbrella organisation of Ukrainian co-operatives in all Ukrainian territories under Polish rule. The article identifies Andriy Zhuk's contribution to popularisation of the Ukrainian co-operative movement in publications of the time.

Key words: Andriy Zhuk, cooperation, RSUK.

⁶⁰ Жук А. За большевиків 1939 р. / А. Жук // Молода нація. – 2002. – № 3. – С. 221.

⁶¹ Там само. – С. 220.